

УДК: 316.013

Інформаційний капітал у сучасному суспільстві: до концептуалізації поняття

О.О. СОЦЬКИЙ

Київський національний університет ім.Т.Шевченка, м. Київ, Україна, E-mail: sockey@ukr.net

Авторське резюме

У статті висвітлюється питання теоретичної концептуалізації поняття інформаційного капіталу на основі концепції П. Бурд'є. Логіка аналізу розгортається від загального контексту інформаційного суспільства, цифрової нерівності до конкретного, – опису інформаційного капіталу за трьома класичними формами капіталів. Описано структуру інформаційного капіталу, що окреслена на основі розробок інформаційного суспільства і теоретичних розробок концепції П. Бурд'є. Запропоновано структуру інформаційного капіталу, яка представлена порівняльній перспективі між різними видами капіталів і включає інкорпорований, об'єктивований та інституціалізований стани. Здійснено теоретичний нарис можливостей конвертації інформаційного капіталу в інші види капіталів. Акцентується увага на ролі інформаційних технологій, інформації як ресурсів, що здатні надавати своїм володарям виключну компетенцію, блага та переваги в інформаційному суспільстві. Наголошується на тому, що інформаційний капітал втілює прояви відносин власності на інформаційний продукт, що в умовах інформаційного суспільства є основою для його ліквідності в контексті конвертації в інші види капіталів. Розглянуто обмеження емпіричного аналізу інформаційного капіталу і запропоновано орієнтири його дослідницької стратегії на прикладі конкретних тем і рівнів соціологічного дослідження.

Ключові поняття: інформаційний капітал, соціальна нерівність, інформаційна нерівність, цифровий розрив, інформаційне суспільство, конвертація капіталів, інформаційна інфраструктура.

Information capital in modern society: the conceptualization of the term

O.O. SOTSKYI

T. Shevchenko national university of Kyiv, Kyiv, Ukraine, E-mail: sockey@ukr.net

Abstract

Article covers issue of theoretical conceptualization of the notion of informational capital based on the concept of Pierre Bourdieu. The text offers theoretical model of informational capital in three classical forms of the capitals. Apart from that, paper describes structure of the informational capital outlined on the basis of the development of the informational society and theoretical elaborations of Pierre Bourdieu. Also paper presents theoretical outline of opportunities for the conversion of the informational capital in any other form of capital. Paper focuses the role of informational technologies and information itself as resources that are capable of provide their owners with outstanding competency, wealth and leverages in the informational so-

© О.О. Соцький, 2015

ciety. Another point concerns informational capital implements manifestation of ownership relations into informational product that is basis for the liquidity of the informational society in the context of its conversion to other forms of capitals. Paper also discusses limitations of empirical analysis of the informational capital.

Keywords: informational capital, social inequality, informational inequality, digital divide, informational society, conversion of capital, informational infrastructure.

Постановка проблеми. Один з найвідчутливіших наслідків сучасної модернізації світу – соціально-економічний прогрес. У різних країнах світу активно формується інформаційно-мережева економіка, тобто змінено сам спосіб організації руху матеріальних цінностей та послуг. Але виявляється, що подібні процеси призводять до глибоких розколів соціальних можливостей людей, які є проявом модифікації базових соціальних нерівностей. Сьогодні асиметрія доступності певних благ і ресурсів у значній мірі обумовлена доступом до інформаційних технологій [5]. Однак дотепер немає відповіді на запитання, що є реальною мірою інформаційного розриву? Навіть у «локальній», вузькій перспективі питання інформаційної нерівності тлумачиться неоднозначно. Цікавий приклад – використання Інтернету як такого ресурсу, який дозволяє подолати digital divide [6]. Ми вважаємо, що сам факт наявності Інтернету не є гарантією включення у світ інформаційних технологій. Множина можливих конотацій феномену інформаційного суспільства часто зводиться до технологічного детермінізму. Але наскільки обґрунтованою буде дослідницька стратегія, сформована на таких принципах?

Аналіз досліджень і публікацій. Виявляється, що жертвами махінацій в Інтернеті щоденно стає близько мільйона користувачів по всьому світу [8]. Найбільш популярні запити пошуку стосуються медіа-продуктів (серіали, фільми, новини шоу-бізнесу), спорту і новин [9]. Вочевидь не можна проводити паралелі між такими проблемами і складною інтелектуальною діяльністю, в контексті створення інформаційних продуктів. Тож ми не можемо обмежуватися описаними вище дослідницькими фреймами та звертаємося до більш поглибленого розгляду інформаційного суспільства. Ми переконані, що суто статистичний аналіз показників та індикаторів, що оцінюють інформаційну інфраструктуру як таку, вкрай недостатньо для розуміння проблематики. Разом із цим, існують цікаві розробки в окремих напрямках даної проблеми. Так, запропоновано низку схем дослідження цифрового розриву в межах соціальної структури суспільства та між країнами в цілому [5]. Проаналізовано реструктуризацію економіки і її вплив на соціальне розшарування [6], активно розробляються контексти постіндустріального суспільства, суспільства знання, глобального інформаційного суспільства тощо [4].

Мета дослідження – описати прояви інформаційного капіталу і запропонувати теоретич-

ний підхід до його вивчення в конкретних соціальних групах. Наразі відсутні комплексні та систематичні розробки з даного предмета, особливо на мезорівні та мікрорівні соціологічного аналізу. Поставлена нами мета буде досягнута шляхом аналізу інформаційного суспільства, через уточнення основних концептуальних меж його теоретичного вивчення. Методологія дослідження базуватиметься на теоретичних розробках Бурд'є, залученні теоретичних розробок з даної теми та фактологічного матеріалу щодо інформаційного розвитку як такого. Таким чином, наше дослідницьке завдання полягатиме в тому, щоб виявити, яким чином інформаційний капітал може бути представлений в тих чи інших соціальних групах.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, зосередимо увагу на уточненні поняття інформаційного суспільства. Це форма соціальної організації, яка заснована на розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, завдяки яким отримують переважний розвиток соціальні відносини стосовно виробництва, володіння, доступу до інформації. Але таке бачення має враховувати ряд обмежень, які виникають у контексті структурного розгляду інформаційного суспільства.

У контексті інформаційного суспільства технологіям надається надзвичайно важливе значення, і може скластися враження, що саме вони визначають всю соціальну динаміку в цілому [4]. Але як бути із низкою соціальних пріоритетів, які і визначають розвиток певної технології? Іншими словами, на основі яких даних дослідник має право звизити свої теоретичні чи практичні пошуки суто до виміру кількості інформаційних технологій або інформаційної інфраструктури? Теоретично певне консенсусне рішення тут може бути знайдено. Безперечно, розвиток інформаційної інфраструктури та інновацій у тісному зв'язку із суспільним запитом. Але чи у всіх країнах? Тобто, коли ми аналізуємо значне поширення інформаційних технологій у світі, ми повинні пам'ятати про розрізнення країн на інноваційні країни-лідери і країни-реципієнти. Таким чином, виникає ситуація, за якою новітня певна технологія, обумовлена суспільним запитом, активно розвивається, а з часом інтегрується в суспільну, політичну та економічну практику різних країн. В той же час що залишається країнам-реципієнтам? Перейняти цю технологію, таким чином включившись у процес циркуляції інформації та інновацій, але без глибокого розуміння основ та закономірностей розвитку таких технологій.

Сама інформація має різний ступінь корисності для конкретного користувача. Будь-яка інформація має різний ступінь новизни, різні смисли і, відповідно, різну корисність. Останній аспект особливо цікавий для розгляду в контексті інформаційного суспільства. Вигода від інформації – зменшення невизначеності, завдяки чому приймаються кращі рішення, адже виникає можливість для прогнозування і скорочення витрат ресурсів, які необхідні на збір даних та їх обробку. Наша ключова теза полягає в тому, що цінність інформації різна для різних споживачів.

Розглядаючи підходи до визначення інформаційного суспільства, Ф. Уебстер зазначає: «Сучасна культура вочевидь більш інформативна, ніж будь-яка попередня. Ми існуємо в медіанасиченому середовищі, що означає: життя суттєво символізується, воно проходить у процесах обміну і отримання – або спробах обміну і відмові від отримання – повідомлень про нас самих та про інших» [4, с. 28]. Ми формулюємо припущення, що при розумінні інформаційних взаємодій важливо тримати у фокусі можливості певної соціальної групи привласнювати, продукувати якісну інформацію.

Важливий момент у розумінні інформаційного суспільства – поняття інформації. Але що є інформація? Семантичне визначення інформації полягає в тому, що вона має певний сенс, предмет. Як не парадоксально, але сенс інформації заперечує будь-яка теорія інформаційного суспільства, що страждає технологічним детермінізмом. Кількісне визначення: «Інформація є кількість, що вимірюється в бітах» [4, с. 34]. Але проблема сенсу інформації не може ігноруватися. В такому разі, інформацією є все, що може бути закодовано і передано отримувачу, незалежно від семантичного змісту. Таким чином, ми повинні ставити дослідницькі завдання ширше, ніж суто в межах кількісних вимірів інформаційних повідомлень або інформаційної структури.

Традиційно кількісна міра інформаційного суспільства зводиться до аналізу наступного: вартість створеної інформації, збільшення числа зайнятих в інформаційній сфері, насиченість інформаційною інфраструктурою [5]. Ми наголошуємо на тому, що дослідницький фокус повинен бути зосереджений на інших запитаннях: в чому сутність нової інформації, які групи суспільства її використовували і з якою метою, в контексті історичного розвитку суспільства.

На наш погляд, якщо розглядати групи, які привласнюють інформаційний капітал, то їх компетенція в інформаційному суспільстві якраз і обумовлюється здатністю розуміти, продукувати й використовувати інформацію для власних цілей. Припустимо, що володарі інформаційного капіталу мають якісну інформацію, що надає їм компетенцію в інфор-

маційному суспільстві. Звідси ми приходимо до висновку, що саме в руках цієї соціальної групи знаходиться можливість імітувати одержання нової інформації або виконувати функцію прогнозування. З іншого боку, така група здатна не тільки досягати певної мети, але і нав'язувати певні цілі іншим, через конструювання власних смислів, що можуть набувати масовості і апелювати до загальноприйнятих цінностей. Ми пропонуємо пов'язати розвиток інформаційного суспільства із накопиченням інформаційного капіталу і розвитком інформаційної власності.

Теоретична інтерпретація поняття інформаційного капіталу.

Ми вважаємо, що інформаційний капітал втілює у собі прояви відносин власності на інформаційний продукт. Така діяльність здатна приносити володарю інформаційної власності прибуток. Разом із цим, говорячи про інформаційний капітал індивіда, ми передбачаємо наявність у нього певної компетенції. В основі цієї компетенції – не тільки досвід, кваліфікація або суто доступ до ІТ, але й інкорпорована потреба досягати нового знання, перенавчатися, здійснювати складну інтелектуальну діяльність.

Для конструювання теоретичних меж поняття інформаційного капіталу ми звертаємося до теоретичних розробок П. Бурд'є. Основні види капіталів за Бурд'є на сьогоднішній день стали класичними: економічний, культурний, політичний, символічний, соціальний. Відомо, що капітал може виступати у трьох формах: інкорпорованому, об'єктивованому і інституціалізованому. При цьому, для капіталів властива конвертація між собою, тож наявність певного виду капіталу може сприяти отриманню іншого виду [1].

В інкорпорованому стані інформаційний капітал буде передбачати інвестиції індивіда у розвиток творчої діяльності. Наприклад, шляхом отримання відповідної освіти і кваліфікації, знання та досвіду. Тут ми проводимо паралель із культурним капіталом, оскільки на відміну від економічного чи фізичного, культурний проявляється як компетенція. Володіння такою компетенцією дає змогу отримувати вигоди із своєї позиції і конвертувати капітали. Іншими словами, індивіди, що володіють відповідною компетенцією і мають необхідні знання, підвищують свої шанси отримувати прибуток та нав'язувати свої правила в даному «полі» для інших гравців.

З огляду на теорію Бурд'є, в об'єктивованому стані інформаційний капітал може проявитись як інформаційні продукти і засоби їх створення. Саме засоби, які опосередковують доступ до інформації, беруться на озброєння багатьма прихильниками теорії цифрової нерівності. Дійсно, інформаційні засоби виробничої діяльності опосередковані ін-

формаційно-комунікаційними технологіями. Іншими словами, без наявності персонального комп'ютера або іншого девайсу, без можливості вийти в інтернет і певного програмного забезпечення включення в глобальний інформаційний простір виявляється неможливим. З іншого боку, поряд із конкретними результатами такої діяльності (знайдена інформація, створений сайт, написана програма) спостерігається і символічний аспект. Цей аспект передбачає наявність компетенції у створенні інформаційних продуктів. Таким чином, якщо не володіти навичками на належному рівні і не мати доступу до ключових ресурсів, процес творення інноваційних інформаційних продуктів стає неможливим.

В інституціональному аспекті інформаційного капіталу йдеться про наявність відповідних академічних і кваліфікаційних рівнів відповідної освіти. Тобто, грошова вартість інформаційного капіталу підтверджується отриманим дипломом чи іншим документом щодо компетентності у певній галузі виробництва інформаційних продуктів. Цікаво, що технології значно випереджають розвиток суспільства. Відповідно, наявність певної академічної кваліфікації в контексті інформаційного капіталу не гарантує конвертації у матеріальну або символічну винагороду. Але, як ми зазначали раніше, в інкорпорованому стані інформаційний капітал передбачає орієнтацію на складну інтелектуальну діяльність, постійне нарощування необхідного знання та досвіду.

Наразі пропонуємо розглянути можливість конвертації інформаційного капіталу в інші види капіталів, в контексті конкретної діяльності. В процесі обміну соціальним капіталом задіяні не тільки суб'єкти, які володіють безпосередньо цим капіталом, але і ресурси інших капіталів, соціальна структура в цілому. Основна мета соціального капіталу – полегшити взаємодію з метою досягнути ті чи інші цілі [2]. Цей вид капіталу передбачає навички і здібності і проявляється у наявності невиконаних зобов'язань. Особливої уваги заслуговує той факт, що одним із проявів соціального капіталу є інформаційний потенціал, що є особливим ресурсом. Тобто, соціальні відносини можуть бути використані для отримання інформації, яка в межах соціального капіталу полегшує дії і, відповідно, сприяє досягненню поставлених цілей.

Найбільш яскраво зв'язок інформаційного капіталу з символічним та соціальним простежується через поняття компетенція. Символічний капітал затверджує певну здатність інтерпретувати події. І інформаційний, і символічний капітал базуються на доступі до соціально значущої інформації. Більше того, фіксується нерівність у можливостях її інтерпретації. Іншими словами, символічний аспект інформаційної діяльності передбачає наявність

компетенції у створенні інформаційних продуктів у той чи інший спосіб. Тож якщо не володіти навичками на належному рівні і не мати доступу до ряду доволі складних і не завжди відкритих ресурсів, унеможлиблюється процес створення інноваційних інформаційних продуктів. Ми вбачаємо наявність мережі зв'язків індивіда із іншими. Ця мережа підтримує високий рівень кваліфікації, орієнтацію на складну інформаційну діяльність, знання та досвід, компетенцію носія інформаційного капіталу. Тобто, відбуваються символічні обміни із іншими, внаслідок чого формується і підтримується певний статус і соціальне положення.

Певною мірою інформаційний капітал можна розглядати як такий, що є частиною соціального капіталу, а з іншого боку – як вид культурного капіталу, оскільки йдеться про його символічний характер. Разом із цим, інформаційний капітал може бути включений і в людський капітал, як сукупність компетенції, освіти, навичок у сфері інформаційних технологій, що дозволяє володіти інформацією і отримувати прибуток. В контексті розгляду соціального та інформаційного капіталів ми говоримо про певні символічні обміни, внаслідок чого в межах соціальної структури може формуватися і відтворюватися певний соціальний статус.

Як інформаційний капітал взаємодіє з економічним? Економічний капітал вирізняється на фоні інших видів капіталу своєю надзвичайною ліквідністю, оскільки він має конкретну грошову форму і доволі легко може бути вимірний [3]. Вочевидь, диференційований доступ до інформаційно-комунікативних технологій багато в чому пояснюється економічним фактором. Тобто, не всі країни можуть дозволити собі інвестиції держави у розвиток інноваційної діяльності у необхідних масштабах. З іншого боку, в межах соціальної структури окремої країни, не кожен може дозволити собі придбати потужний комп'ютер і відповідне програмне забезпечення. І навіть сьогодні одиниці можуть дозволити собі потужні робочі станції для створення контенту, зокрема і програмного забезпечення, яке використовують інші індивіди [7].

Вище ми наголошували на тому, що в інституціональній формі інформаційного капіталу йдеться про наявність відповідних академічних і кваліфікаційних рівнів освіти. Тобто, грошова вартість інформаційного капіталу підтверджується отриманим дипломом чи іншим документом щодо компетентності у певній галузі виробництва інформаційних продуктів. Цікаво, що технології значно випереджають розвиток суспільства. Відповідно, наявність певної академічної кваліфікації в контексті інформаційного капіталу не гарантує конвертації у матеріальну або символічну винагороду. Але, як ми зазначали раніше, в інкорпорованому стані інформаційний капітал передбачає орі-

ентацію на складну інтелектуальну діяльність, постійне нарощування необхідного знання та досвіду.

Висновки. Ми переконані, що інформаційне суспільство являє собою форму соціальної організації, засновану на розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Ці технології опосередковують доступ, володіння, використання інформації. При всіх обмеженнях даної тези і при існуючому перебільшенні впливу інформаційної інфраструктури на соціальні процеси, все ж певна реструктуризація відбувається, що особливо яскраво помітно із збільшенням масштабів циркуляції інформації та інновацій. Принципово важливо, що інформація сприяє зменшенню невизначеності і дозволяє прогнозувати діяльність, що призводить до отримання конкретним споживачем переваг, надає йому виключну компетенцію.

Ми зазначили, що інформаційний капітал втілює у собі прояви відносин власності на інформаційний продукт. Структура інформаційного капіталу може бути представлена в інкорпорованому, об'єктивованому та інституціалізованому станах. Дослідницький фрейм аналізу інформаційного капіталу доволі близький до культурного та символічного капіталів. Але головна його відмінність – компетенція у полі інформаційних технологій, що в умовах інформаційного суспільства може стати основою доступу до ключових ресурсів.

Ми спробували окреслити основні концептуальні межі і принципи взаємодії між різними видами капіталів. Виявилось, що потенціал взаємної конвертації різних видів капіталів досить високий. В інформаційному суспільстві відбуваються процеси перерозподілу і переоцінки капіталів у результаті стрімкого розвитку мережевої економіки.

Завдяки тісному зв'язку із культурним та символічним капіталами, інформаційний капітал має потужні інструменти для створення певних символічних конструкцій, що дозволяють володарям інформаційного капіталу дик-

тувати правила гри як на інституціональному рівні (особливо яскраво це спостерігається в ході реструктуризації економіки і інформатизації сучасного світу), так і на рівні конкретних соціальних груп та індивідів (репутація і високі статусні позиції володарів інформаційного капіталу, унікальна компетенція і найвища кваліфікація в сучасному суспільстві).

Але наявність інформаційного капіталу і його тісний зв'язок (через процеси конвертації капіталів) із іншими видами ресурсів та благ дозволяють значно збільшувати життєві шанси певних верств (відбувається кумулятивний ефект) економічними ресурсами зокрема. Легітимація інформаційного капіталу (тобто визнання його значущості і надання його володарям встановлювати власні правила на інституціональному рівні) значно спрощується завдяки його тісним зв'язкам із символічним капіталом. А тому в умовах сучасного глобалізованого суспільства інформаційний капітал має надзвичайно великі перспективи бути визнаним і конвертованим у конкретні блага.

Маючи конкретну об'єктивовану та інкорпоровану форми, інформаційний капітал може бути вимірний і задіяний в емпіричному аналізі. Обмеження в даному випадку стосуються складностей в оцінці того чи іншого рівня компетенції. З іншого боку, інформаційний капітал може бути охарактеризований у контексті відтворення соціально-економічних нерівностей, оскільки багато в чому пов'язаний безпосередньо із ресурсами і доступом до них.

Важливо наголосити на тому, що інформаційний капітал може виявлятися в інкорпорованій формі, тобто втілюється в конкретній поведінці і настановах однієї людини і у відносинах між людьми. Позначені особливості орієнтують нашу дослідницьку стратегію на наступні теми: соціальні групи, що володіють інформаційним капіталом; якісні та кількісні характеристики інформації; розгляд інформаційного суспільства на різних рівнях соціальних взаємодій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бурдые П. Формы капитала [Электронный ресурс] / П. Бурдые // Экономическая социология: электронный журнал. – 2002. – Т. 3, № 5. – Режим доступа: «<http://ecsoc.hse.ru/2002-3-5.html>».
2. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий [Электронный ресурс] / Дж. Коулман // Экономическая социология: электронный журнал. – 2004. – Т. 5, № 3. – Режим доступа: «<http://ecsoc.hse.ru/2004-5-3.html>».
3. Радаев В. Понятие капитала, формы капиталов и их конвертация [Электронный ресурс] / Р. Радаев. – Экономическая социология: электронный журнал. – 2002. – Т. 3, № 4. – Режим доступа: «<http://ecsoc.hse.ru/2002-3-4.html>».
4. Уэбстер Ф. Теории информационного общества [Текст] / Ф. Уэбстер. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
5. Fuchs Ch. The Role of Income Inequality in a Multivariate Cross-National Analysis of the Digital Divide [Text] / Christian Fuchs // Social Science computer Review. – 2008. – Vol. 27 no. 1. – P. 41-58.
6. DIDIX: A digital divide index for measuring inequality in IT diffusion [Text] / IT&SOCIETY. 2004. – Vol. 1, no. 7. – P. 21-38.
7. End of General Availability for MIPS® IRIX® Products [Text] / Silicon Graphics International Corp. Regime to access: «http://www.sgi.com/tech/irix/?_mips_support.html».
8. European Commission. Cyber security report [Text] / Special Eurobarometer 404/Wave EB79.4 – TNS

Opinion&Social. Режим доступу: «http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_404_en.pdf».
9. Think with Google. Google Trends 2014 [Electronic resource] // Google Corporation, 2014. – Regime to access: «<https://www.google.com/trends/2014>».

Стаття надійшла до редакції 14.04.2015

REFERENCES:

1. *Burd'e P.* Formy kapitala (Forms of capital). *Jekonomicheskaja sociologija: jelektronnyj zhurnal*, 2002, №5.
2. *Koulman Dzh.* Kapital social'nyj i chelovecheskij (Social Capital in the Creation of Human Capital). / *Jekonomicheskaja sociologija*, 2004, №3.
3. *Radaev V.* Ponjatie kapitala, formy kapitalov i ih konvertacija (Notion of the capital, forms of the capital and capital's conversion). / *Jekonomicheskaja sociologija*, 2002, №3.
4. *Ujebster F.* Teorii informacionnogo obshhestva (Theories of the Information Society). / М.: *Aspekt Press*, 2004 – 400p.
5. Christian Fuchs. The Role of Income Inequality in a Multivariate Cross-National Analysis of the Digital Divide. – Social Science computer Review. - SAGE, 2008.
6. DIDIX: A digital divide index for measuring inequality in IT diffusion[Text]/ IT&SOCIETY, VOLUME 1, ISSUE 7, SPRING.- SUMMER 2004.- PP. 21-38
7. End of General Availability for MIPS® IRIX® Products [Text]/ Silicon Graphics, December 2006.
8. European Commission. Cyber security report[Text]/ Special Eurobarometer, 2012.
9. Think with Google. Google Trends 2014 //Google Corporation.

Соцький Олександр Олександрович – аспірант
Київський національний університет ім.Т.Шевченка
Адреса: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 60
E-mail: sockey@ukr.net

Sotskyi Oleksandr Oleksandrovitch – postgraduate
T. Shevchenko national university of Kyiv
Address: 60, Volodymyrs'ka Str., Kyiv, 01601, Ukraine
E-mail: sockey@ukr.net